

Historie o bratru Janovi Palečkovi
stavu rytířského, jenž jsa při králi
Jiřím Českém velmi šlechetného
života králi milý a vzáctný
i každému dobrému byl a mnoho
kratochvilných věcí činil.
V češtině spravená a k žádosti
mnohých pánů vytištěná
od Sixta Palmy.

Slovútné poctivosti panu Řehořovi Smrčkovi, primátoru a správci města Soběslavě etc., a poctivé paní Dorotě, manželce jeho, pozdravení mnohé vzkazuje a přednáší Sixt Palma.

Kratochvilná teď historie tato
můž býti i k naučení, tak mám za to,
kterážto mezi lidmi rozepsaná
jest od dávného času mnohým známá,
teď nyní v češtině poopravená
a k žádosti některých vytištěná.
Tu imprimovanou vám dedikuji,
na důvod lásky bratrské daruji,
abych též znamení vděčnosti nyní
prokázal za přijatá dobrodiní.
Věřím, že ji dobrotivě přijmete
a mne v své paměti míti budete.
A s tím vás poroučím boží milosti,
budiž s vámi i se mnou Pán mocnosti.

O BRATRU JANOVÍ PALEČKOVÍ PRVNÍ KUS ANEBO ARTIKUL

Bratr Palček býval obyčejně při králi Jiřím v radě a všudy mu volno bylo, a když ho král neviděl, tehdy po něm teskliv býval. Kterýžto bratr Jan Palček měl obyčej v radě v světnici sedati a pilně pozorovati, co páni čeští králi svému za radu dávají. Každého pána, jakž v radě sedali nebo stáli, pořad ze jména sobě napsal a krále naposledy;

a který pán radil k dobrému zemskému obecnému, tehdy od jeho jména, které před sebou napsané měl, přímo línu neb štrych napsal; a který radu k svému vlastnímu užítku dával, napsal línu nakřivo. A když radu zavříti měli, každý své zdání pověděvše, tehdy bratr Palček, sedě u svého stolu u dveří, zvolal: „Bratře králi, přímo, přímo! Tobě platí o duši, o lidi i o všecku zemi.“ Potom když král vyšel s pány z soudné světnice, optal se bratra Palečka: „Co si to napsal?“ A on odpověděl: „Teď jsem spisoval pány bratry, kteří tobě radí etc.“ A tak sou páni čeští na Palečka veliký pozor mívali.

DRUHÝ KUS

Když bratr Palček byl s králem Jiřím na projížďce okolo Prahy, ptal se krále: „Či jest to ves dobrá s rybníky a lukami?“ A král mu odpověděl, že jest těch ubohých lidí v špitále svatého Ducha u mostu. Tehdy Palček nemeškaje dlouho, v pátek šel do toho špitálu k těm ubohým lidem k obědu a jedl s nimi; kteříž neměli na obědě než polívku, kroupy a drobné ryby z rosola. A druhý pátek šel k špitálskému mistru, ačkoli nebyl od něho zván, a jedl s ním; za kterýmžto stolem bylo jídla dosti. A nedočekavše poslední krmě, bratr Palček vstal od stolu, běžel z špitálu k zámku s chvátáním a žalostivě králi řekl: „Bratře králi! Zle tam, zle tam! Nemůž huře býti.“ I řekl král k němu: „Co se děje?“ Odpověděl: „To, že ubozí pánové, majíc velké panství, musejí hladem přimírat, a jejich služebníci a šafáři nazbyt dosti mají.“ Král řekl: „Kde se tak děje? Nebylo by dobře, kdyby se služebníci lépe měli míti nežli jejich páni.“ Palček králi zase

řekl: „Víš-li, bratře králi, že sem se tebe, když jsme byli na projížďce okolo Prahy, nedávno ptal, či by to ves dobrá s rybníky a lukami velikými byla. A tys mi pověděl, že jest ubohých lidí ze špitálu svatého Ducha. A protož sem já tam k nim musil jíti a přezvěděti, kterak takového panství užívají za svými stoly. A tak sem k nim tam šel k obědu dnes tejden a jedl sem s nimi, kdežto ubozí pánové neměli než polívku, kroupy, nemastné rybičky z rosola. A dnes byl sem také u jejich služebníka, špitálského mistra; tu měli všeho dobrého dosti, ryby několikery, s kořením, smažený, pečený, víno dvoje, i také paní mladé. Protož, bratře králi, pošli se mnou hned pro toho jejich služebníka a šafáře, a rozkaž mu, aby svým pánům také z koření ryby dával a lépe je choval z takového jejich panství, ať již více tak hladu a nouze netrpí, aby tebe král nebeský pro takovou šafářů nepravost a neopatrování těch ubohých pánů netrestal.“ A tak jest král Jiří hned s bratrem Palečkem svého hofmistra do toho špitálu poslal a nařídil, aby jim dávali v pátek dvoje ryby z rosola a z koření, jakž to podnes tak jest.

TŘETÍ KUS

Jednoho času stal se mord v Praze v domě průchoditěm u Sixtů proti Tejnu u večer, a ten mordýř vyskočiv ven utekl, a hned ten dům zamkli. Rychtář s služebníky brzo přišel a vzal tam mladého Dubčanského za vinného, a potom Pražané nazejtří ráno dali jej katu vísti z města jako vinného. Kterýž Dubčanský, sa nevinen ubohý, zvolal a řekl: „Ach všemohoucí milý Bože, budiž tobě žel, že mám z tohoto světa sjtí a nemám prvé před Jeho Milostí

královskou vyslyšán býti.“ A vtom stalo se, že bratr Palček tudy šel a uslyšel volání toho Dubčanského; řekl rychtáři a katu: „Bratře fojte a ty, bratře kate, počkejte mne tu s tímto věznem, až já se zas vrátím od bratra krále.“ I běžel velmi spěšně na zámek k králi a řekl mu: „Bratře králi, slyšel jsem tam na tě žalobu králi nebeskému od ubohého vězně, a protož sem přiběhl, abych tobě pověděl. Jestlipak že jsi ty lepší než Pán Kristus, syn boží, a jest-li ten ubohý člověk horší než ďábel, tehdy můžeš ho neslyšeti; pakli ty nejsi lepší než Pán Kristus a on není-li horší než satan, tehdy máš spravedlivě toho člověka vyslyšeti, poněvadž Pán Kristus ďábla vyslyšel a dal se mu na jeruzalémský kostel nositi a s sebou mluvit.“ Jemuž král řekl: „Milý bratře Palečku, není na světě člověka žádného lepšího než Pán Kristus, ani horšího než ďábel. A protož pověz nám, co rozumíš v svém ptaní.“ I řekl Palček: „To, bratře králi, že tam vedou jednoho mládence, an lituje s pláčem, že má z tohoto světa jíti a že nemá prvé před tebou, pánem svým, vyslyšán býti. A tak sem já kázal rychtáři a katu, aby s ním počkali, až já se od tebe vrátím. Protož posli se mnou maršálka svého do Prahy, ať jej před tebe přivedou, aby ho vyslyšel.“ A tak se stalo, že byl ten Dubčanský přiveden před krále. A potom dán na veliké rukojmě, aby se z toho vyvedl do čtyř neděl pořad sběhlých. V tom času pak vinného se doptali a skrz to Dubčanský nevinný nalezen. A byl živ čtyryceti let, jehožto rod podnes trvá.

ČTVRTÝ KUS

Některého času na zámku pražském kanovníci před krále Jiřího přišli v svých popelících kaptouřích z kostela

a mluvili o své potřeby s králem velmi poctivě a vážně. Tehdy bratr Palček, jda mimo ty kanovníky k králi, chytil za ty čapličky kaptourovy toho jednoho kanovníka, který od nich mluvil, a trhl ním, řka: „Hara, hara! Naši již kožichy naruby obrátili a ještě masopust není.“ Pročež se ten, jenž mluvil k králi, zastyděl a řekl králi: „Prosíme, ať nám dá ten dobrý muž pokoj.“ Tehdy král Jiří postavil se neochotně a řekl: „Bratře Palečku, proč ty nenecháš s pokojem pánů kněží?“ Odpověděl Palček: „A co jsou to, bratře králi, kněží páni? Prosim tebe, nechť mi se nediví; jáť sem měl opravdu, že sou masopustní blázni: nebo rádi o masopustě tak kožichy převracejí.“

V ten čas král Jiří rozkázal podlé týchž kanovníků do Říma list psáti; a když byl napsán, přišel s ním kanclíř k králi a ptal se ho, kterak má papeži jeho titul napsati. Jemuž král odpověděl: „Napiš jemu tak, jakž obyčej: Svatě svatému, nejsvětějšímu otci atd.“ Bratr Palček, nemoha toho vytrpěti, řekl: „Bratře králi, nikoli nečiň toho, aby měl papeži takový titul dáti, neb by potom musil toho litovati.“ A král řekl: „I proč, milý bratře Palečku? Poněvadž jest obyčej tak jemu psáti?“ Palček zas řekl: „Bratře králi, hled ty pravdy a spravedlnosti, jakož na krále křesťanského náleží, a ne obyčeje nepravého. Prosim tebe, bratře králi, kdyby měl Pánu Bohu do nebe list psáti, jaký by titul Jeho božské Milosti chtěl dáti, poněvadž papeži ten titul ‚Nejsvětějšímu‘ napsati chceš.“ I řekl král: „Milý bratře Palečku, kterak pak mám jemu titul dáti napsati?“ Palček odpověděl: „Napiš mu tak, jakž samo v sobě jest pravé a nepochybné: Tomu pyšně pyšnému, nejpyšnějšímu a nejbohatějšímu biskupu a pánu v Římě má býti list dán.“

PÁTÝ KUS

Přihodilo se, že paní Říčanská, vdova, na rychtáře svého se rozhněvala a od něho pokuty několik kop vzala.

Kterýž prosil Palečka za přímluvu, zda by mu co zas navrátila. Paleček kázal mu k té paní v neděli přijíti, že u ní jistě bude u oběda, a tu chce se rád o to přičiniti. Tehdy ten rychtář podlé rozkazu Palečkova tam přišel a vstoupil do světnice, kdež byla paní a Palček, řka: „Dej Pán Bůh dobrý den Vaší Milosti, milostivá paní!“ A vtom Palček řekl mu: „Ó nešlechtný lháři! Jdi mi hned z očí pryč.“ Ale ta paní proti tomu řekla: „Milý bratře Palečku, proč mu mluvíš tak nepoctivě?“ Palček odpověděl: „Proto, že v oči hledě nepravdu mluví. Praví tobě, že si milostivá paní, a tys jeho tyranka ukrutná; než kdyby byl řekl: Dej Pán Bůh dobrý den, paní nemilostivá, nebyl by lhářem. A protož, nechceš-li z něho míti lháře, ale pravdomluvného rychtáře, vrať mu zas jeho peníze a potresci ho ne na měšci, ale slovy aneb vazbou, tak budeš milostivá paní v pravdě.“ A skrz to Paleček rychtáři pomoh k jeho penězům.

ŠESTÝ KUS

Bratr Palček měl obyčej v létě choditi pomáhati do vsi chudým lidem jejich chalup pokrývati a opravovati; ale k stolu chodil tu, kde viděl veliké stavení, k zemanu neb k šafáři. Jemuž někteří říkali: „Bratře Palečku, všaks u nás nedělal, proč u nás jíš?“ Odpověděl Palček: „Víš-li co, bratře, ou, když ty budeš tak nuzný a chudý jako onen,

tehdy já tobě budu pomáhati dělati; a když on bude tak bohatý jako ty, tehdy půjdu k němu jísti.“ A tak jsou Palečka rádi lidé u sebe mívali.

SEDMÝ KUS

Bratr Paleček vždycky v svém měšečku na pasu některý groš měl, neb mu král Jiří dával každou sobotu patnáct bílých, a ty on rozdával těm, jenž měli dětí mnoho a statku málo. Někdy vyšev od krále, přišel na noc do jedné krčmy. A byl tam jeden zlosyn zběh, kterýž myslil, aby Palečků měšeček, když by spal, uřezal, čemuž Palček porozuměl. Když pak sami dva spolu v jizbě leželi a přes půl noci nespali, Paleček vstav vzbudil zlosyna toho, který se činil, jako by spal, a rozkázal mu světlo rozsvítiti, že chce jemu na pivo dáti. A jakž zlosyn rozsvítil, Paleček vysypal peníze z měšečku na dvě hromádky po půl osmu bílým a řekl k němu: „Milý bratře, rozumím tomu, že nespíš, chtě rád můj měšec uřezati, a já také bdím, boje se tebe, a tak sobě oba hlavy trápíme. A protož vezmi sobě teď půl osma bílého, a dadouc sobě pokoj, spěme. A prosím tě, nechej toho řemesla; nebo jistě, nenecháš-li ho, visneš.“

OSMÝ KUS

Jednoho času trefilo se, že Palček pomáhal jednomu člověku pošívati stodolu. V tom času královna tudy na pout k svatému Prokopu se brala a jeden z služebníků, uhlé-

dav Palečka, pověděl královně o něm. Královna zavolala Palečka, aby k ní přišel dolů, a ptala se ho: „Milý bratře Palečku, prosím tebe, pověz nám, také-li co Pán Bůh dá mně za to, že teď za vozem pěšky na pout jdu?“ Odpověděl Palček: „Jestliže bude jiným tulákům a zahalečům platiti a ty nezmeškáš-li, i tobě muž nětco dáno býti. Ale, milá sestro královno, kdyby raději doma seděla, příze napředla a z ní plátna nadělali dala a chudým rozdala, to by tobě Pán Bůh dobře odplatil, zde i věčně.“ A tak se krále Jiřího manželka, poslechši ho, zase se k Praze obrátila, a Palček šel k své robotě na stodolu.

DEVÁTÝ KUS

U Veliký pátek bratr Palček vesel byl a zpíval jako na Velikú noc, a v masopustní dni plakal a modlil se Pánu Bohu víc než v jiné dni, a často litoval těch zbytků a obžerství, kteréž se mezi lidmi rozmohly.

DESÁTÝ KUS

Některého času šel Palček podlé svého obyčeje mezi chudé do špitálu k svatému Pavlu. I našel za městem jednoho nemocného člověka v hnoji, kteréhož se lidé štítili a do špitálu ho přijíti nechtěli pro nenakažení jiných. Tehdy bratr Paleček běžel do Tejna v Praze k místru Janovi Rokycanovi arcibiskupu a řekl: „Ach, zle se děje, zle, bratře Rokycane! Nalezl sem tam v hnoji zakopané tělo boží, ano samého Krista. A protož prosím tebe, což nej-

rychleji můžeš, vyprav se mnou čtyry žáky, aby mi ho pomohli zdvihnouti a k tobě poctivě přinesti.“ A tu Rokycan vystrojoval s Palečkem čtyry žáčky malý v komžičkách se zvonečky. Ale Paleček, uzřev ty žáčky malý, řekl: „Ach, bratře Rokycane, nic to není; však pošli se mnou ty čtyry hrubý trulanty mocný s nosidly, neb budou míti co nýsti.“ Rokycan tak učinil a vyslal s ním čtyry veliké kumpány ze školy s nosidly, a když tam přišli, řekl Paleček: „Nuže, milí bratří, teď máte tělo Kristovo. Pomozte mi je poctivě na nosidla vložiti a k bratru Rokycanovi donesti.“ A když ho k němu do fary přinesli, řekl Paleček: „Nuže, bratře Rokycane, máš tu ubohého nahého Krista, prosím tebe, přioděj ho a učiň nad ním milosrdenství, tak jakž jiné učíš, že což nejmenšímu božímu učiníš, to samému Bohu učiníš.“ A tak Rokycan musil toho chudého člověka do špitálu dáti donesti a přiodíti, prvé nežli bratr Palček odšel.

JEDENÁCTÝ KUS

V jeden pátek bratr Palček v královské světnici sedl za stůl u dveří mezi mládence, kteří nemívají velikých ryb na svém stole. A když jim dali na stůl ryby plodice, vzal Palček jednu, přistrčil ji sobě k uchu a ptal se jí, ví-li co o jeho bratru; po druhý i po třetí. Skrz to ti mládenci dali se v smích v královské světnici, až se král optal, co se to děje. Maršálek odpověděl: „Milostivý králi, bratr Palček, sedě s mládenci za stolem, mluví s rybami.“ Řekl k němu král: „Bratře Palečku, co tam, děláš? Proč k nám nejdeš k stolu?“ Odpověděl Palček: „Králi, povímť. Měl sem bratra rybáře a utonul mi v řece; protož se těchto ryb ptám,

vědí-li co o něm.“ A král se ho optal: „I coť praví?“ Řekl Palček: „Tak praví, že jsou ony velmi mladé, a proto o něm nic nevědí; než abych se ptal těch starých ryb, které sou na tvém stole.“ Král Jiří, porozuměv tomu, kázal naklasti největších ryb na talíř a donesti Palečkovi. A tak Palček nakrmil ty mládence starými rybami.

DVANÁCTÝ KUS

Bratr Palček mnoho sukni do roka míval, neb když koli viděl člověka nuzného bez sukne, hned dal jemu s sebe svou sukni. A přijda k králi, řekl: „Bratře králi, dej mi sukni, nebo jsem první dal Pánu Bohu.“ Řekl k němu král: „A kde jsi viděl Pána Boha, žes jemu sukni dal?“ Odpověděl Palček: „I zdali nevíš Písma: Co ste mému nejmenšímu učinili, mně jste učinili?“

Mnoho jiných podivných věcí bratr Palček činíval, a více milosrdných skutků prokazoval, kteříž nejsou tuto napsáni. Sumou, staří lidé, kteří ho znali, to o něm v pravdě vyznali, že jeho péče a práce byla o chudé, o špitály i o kněží, aby ctnostně živi byli, pravdu lidem oznamovali. Krále Jiřího napomínal, aby se krále nebeského bál, lidí v pokoji a spravedlnosti spravoval. A pobožně při králi živ jsa, s ním se rozzehnal, duši Bohu poručil, v Pánu usnul; po němž král Jiří byl teskliv a brzy umřel.

I

Postava, která je centrálním aktérem většího počtu drobných vyprávění, se odedávna stávala v různých podobách a variacích nosným typem literárního hrdiny ve slovesné kultuře snad všech společenských formací a ve všech krajinách světa od starověku až do nové doby. Cykly takových rozprávek se zprvu šířily ústním podáním, potom v rukopisech zpravidla už v jisté literární stylizaci a posléze tiskem. Těšily se obvykle značnému zájmu a popularitě, která přesahovala hranice původních jazykových oblastí; uplatňovaly se tak i v jiných kulturách, zprvu sousedních, s šířením vyvolaným oblíbeností pak i v dalších, tam, kde příbuzná rozvinutost společenského uspořádání a podobný způsob myšlení spolu se shodným hodnotovým horizontem umožňovaly takové rozprávky a hrdiny přejímat a včleňovat je do domácí slovesnosti. Tento obecný model se v určitých variantách, daných na jedné straně místními společenskými podmínkami, na druhé straně rozdílnou podobou literárního života v jednotlivých časových etapách, uplatňoval ve všech národních literaturách.

V české literatuře dokládají rozvinutou podobu tohoto jevu nejméně tři památky, vyprávění o Ezo-povi, o Ejlenšpiglovi a o Palečkovi. Jen poslední z nich je domácího původu, ale právě to, že se přiřazuje k skladbám cizích kořenů a mezinárodní proslulosti, dává možnost postihnout její literární kvalitu v širších souvislostech, na základě srovnávání, přihlédnutím k příbuznostem i odlišnostem mezi všemi třemi památkami. Aby bylo možné jejich spo-